

Bijzonder Functioneel

Verkenning naar de mogelijkheden voor biologische landbouw op terreinen van de terreinbeherende organisaties Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Brabants Landschap

Brabantse Milieufederatie
Mei 2008
André Claassen

Mogelijk gemaakt met financiële bijdrage
van de Provincie Noord-Brabant

1. Inleiding

In de winter van 2007/2008 is door de BMF een verkenning uitgevoerd naar de mogelijkheden van biologische landbouw op gronden van natuurbeheerders. Dit naar aanleiding van een bespreking hierover in de Biologische Adviescommissie van het LIB (Landbouw Innovatiebureau Noord-Brabant) en bespreking in het Brabants terreinbeheerders overleg van natuurbeschermingsorganisaties (dd. 18 oktober 2007).

Voor deze verkenning zijn interviews gehouden met medewerkers van terreinbeherende organisaties (TBO's) en boeren. Daarnaast zijn enkele andere organisaties geraadpleegd om het beeld compleet te maken. Een overzicht van geraadpleegde personen is te vinden in bijlage II.

De eerste indruk is paradoxaal. Biologische boeren met 'grondhonger' en TBO's die welwillend staan tegenover biologische landbouw hebben grote moeite elkaar te vinden. Dit heeft deels te maken met cultuur en communicatie, maar ook te maken met praktische voorwaarden en omstandigheden. Achtereenvolgens worden in dit rapport de bevindingen en de daaruit voortkomende aanbevelingen weergegeven. Deze zijn 31 januari 2008 in concept vorm in de biologische advies commissie van het LIB gepresenteerd. In dit rapport wordt onder natuur ook landschap gerekend.

2. Natuurbeheerders en biologische boeren: op papier een goede match

Door de marktgroei in de biologische landbouw is er tekort aan biologisch voeder (voor dieren) en voedsel (mensen) ontstaan. Daar komt nog eens bij dat de voederprijzen in de gehele landbouw gestegen zijn. Hierdoor is in de biologische sector een grote behoefte aan grond.

Voor de biologische boeren zijn de TBO's mogelijk interessante partners omdat zij natuurgronden in bezit hebben waar mede-gebruik voor landbouwproductie mogelijk is. Voor de TBO's zijn biologische boeren mogelijk interessant omdat het beheer volgens biologische maatstaven in beginsel beter aansluit op hun doelen met betrekking tot biodiversiteit, waterkwaliteit en landschapskwaliteit.

3. Natuurdoelen centraal

De TBO's hebben grote arealen grond in eigendom en op een deel daarvan is sprake van landbouwkundige activiteit (zie bijlage I). De beheerders staan in principe welwillend tegenover biologische landbouw. Een biologische boer die pacht aanvraagt kan in vrijwel alle gevallen aan grond geholpen worden, als het perceel voor de boer voldoende nabij zijn bedrijf ligt.

Wel wordt duidelijk dat het predikaat biologisch geen garantie biedt voor goede samenwerking en 'goed' beheer. Voor de TBO is en blijft het beheer gericht op de natuurwaarde, die vaak per perceel geformuleerd is in natuurdoelen. Alle beheer is gericht op het realiseren van deze natuurdoelen.

Op ongeveer 12.000 ha is een natuurdoel gedefinieerd waarbij een relatie met landbouw

gelegd kan worden. Een deel hiervan wordt door de TBO's zelf op een specialistische wijze beheerd (bijvoorbeeld het zeldzame 'blauwgrasland') of om andere (praktische) redenen. In andere gevallen wordt het terrein verpacht aan een boer, of wordt er vee ingeschaard. Ook wordt graan 'op stam' verkocht.

Bij verpachting ligt het hele beheer van het betreffende terrein bij de boer. Bij inscharing of verkoop 'op stam' worden maatregelen als onderhoud raster, grondbewerking en onkruidbeheer door beheerder zelf uitgevoerd. Door de 3 terreinbeherende organisaties (Staatsbosbeheer, Natuemonumenten en Brabants Landschap) wordt in Brabant ruim 5500 ha weiland en bijna 600 ha akker verpacht. Daarnaast wordt op 4000 ha vee ingeschaard en wordt 600 ha akkerland door de TBO's zelf beheerd (zie bijlage I). Bij alle organisaties zijn een duurzame relatie en opgebouwd vertrouwen van groot belang. Tegelijk zijn TBO's terughoudend zich te binden aan langdurige contracten.

In alle gevallen dient de boer zich te houden aan de door de beheerder gestelde randvoorwaarden, vaak op sanctie van beëindiging van de pacht. Voor natuurbeheerders kan de biologische boer een meerwaarde realiseren als in de ruime betekenis een bijdrage geleverd kan worden aan de versterking van natuur en landschap. Dit kan het geval zijn als:

- De pachter graan teelt. Voor biologische boeren aantrekkelijker dan voor gangbare boeren omdat de eerste groep meer streeft naar kringloopsluiting;
- Het bedrijf landbouw en landschapsbeheer combineert;
- Het bedrijf kan afstemmen op moeilijke fysieke omstandigheden zoals een hoge grondwaterstand (bijvoorbeeld in natte natuurplek): het biologisch bedrijf scoort daar doorgaans beter op.

4. Tijdelijk agrarisch gebruik

Van sommige terreinen is bekend dat ze in de nabije toekomst wijzigen van bestemming (bebouwing of natuurcompensatie bij gemeente Tilburg) of inrichting/beheer (waarbij na verschraling of grondverwerving het terrein wordt ingericht voor andere natuurdoelen). In beide gevallen is gebruik door boeren tijdelijk. Deze omstandigheid is voor biologische boeren nadeliger dan hun gangbare collega's, omdat in de biologische landbouw een omschakelperiode van circa 2 jaar is vereist voordat de producten als biologisch afgezet kunnen worden.

5. Voorbeelden van samenwerking

Er lopen een aantal projecten en casussen in Brabant die een pilot en signaalfunctie kunnen vervullen:

- A. In het Hengstven worden gronden voorafgaand aan de herinrichting gebruikt door biologische boeren. Hierbij wordt door een specifiek bemestingsregime, gecombineerd met grasafvoer, het te hoge fosfaatgehalte van de bodem geleidelijk terug gebracht. Het hoge fosfaatgehalte is een gevolg van zeer hoge dierlijke mestgiften uit het verleden en een belemmering voor de natuurontwikkeling. Omdat een groot deel van dit gebied op termijn wordt omgevormd tot ven/moeras is het agrarisch gebruik in principe tijdelijk. De termijn van omvorming is mede afhankelijk van de voortgang van

de fosfaat-onttrekking. De, overigens gangbare, boeren pachten deze gronden onder gunstige voorwaarden, mits ze het door de TBO voorgeschreven beheer aanhouden.

- B. Het Brabants Landschap, dat zelf op biologische wijze granen verbouwd op een aantal van haar percelen is er met een recente actieve bemiddeling in geslaagd alle voedergewassen lokaal af te zetten aan biologische boeren. Het deel geschikt voor humane consumptie wordt verkocht aan Graanpletterij de Halm (zie foto omslag).
- C. Op terreinen in Gijzenrooij en Keent zocht Brabants Landschap samenwerking met een biologische boer, maar is ze, er niet in geslaagd daadwerkelijk tot samenwerking te komen. Er bevond zich geen geïnteresseerde biologische boer in de nabijheid. In Gijzenrooij doet het Brabants Landschap het beheer zelf, op Keent is de beweiding uitbesteed aan stichting Taurus.
- D. Door actief en over meerdere jaren te investeren in de relatie met een terreinbeheerder is een biologische boer erin geslaagd ruim 20 ha te pachten (aaneengesloten percelen).
- E. Nabij Heeze ontwikkelt zich een biologisch bedrijf dat zich richt op fokken van rundvee en akkerbouw waar ism Brabant Water NV. een combinatie van biologische bedrijfsvoering en ontwikkelen/beheren van natuurlijke landschapselementen wordt nagestreefd, met een verwachte groei van 86 naar 150 ha.
- F. De vereniging Duinboeren heeft i.s.m. Gemeente Tilburg en Brabants Landschap een grondbank ontwikkeld, waarin biologische boeren (naast gangbare boeren) middels een verdeelsleutel grond toegewezen kunnen krijgen.

6. Knelpunten

Uit de inventarisatie komen diverse knelpunten naar voren die ertoe leiden dat biologische boeren en TBO's, ondanks synergievoordelen, nog weinig met elkaar samenwerken. Deze zijn:

- Door het geringe aantal biologische boeren zijn vraag en aanbod door de grote afstanden vaak niet te koppelen (zoals beschreven in bovengenoemd voorbeeld C).
- In bijna alle gevallen schrijven de beheerdoelen een verarming van de bodemvruchtbaarheid voor. Dit betekent in de praktijk verschralen: wel oogsten maar niet of nauwelijks bemesten. Hierdoor loopt de productie geleidelijk terug. Na een aantal jaren is de opbrengst te gering en wordt het pachtcontract door de boer opgezegd. De precieze wisselwerking tussen natuurwaarde en opbrengstniveau/perceelsaldo is geen onderwerp van voorliggende verkenning maar verdient nader onderzoek. Kan de productieperiode verlengd worden, zonder in te leveren op de te ontwikkelen natuurwaarde? Zijn er minder gangbare (oude) gewassen die nog wel een redelijke opbrengst leveren onder arme omstandigheden (eventueel voor een niche markt)? Ligt het omslagpunt, waar de verschraling een rendabel agrarisch gebruik onmogelijk maakt, bij gangbare agrarische bedrijfsvoering anders dan bij de biologische evenknie? Biologische landbouw vereist een hogere bodemvruchtbaarheid, maar kan met minder bemesting toe. Zijn er afspraken tussen TBO's en boeren mogelijk (vergelijkbaar met voorbeeld A)

waardoor ook voorbij het omslagpunt van rendabel agrarisch gebruik, voor beide partijen synergievoordelen zijn?

- In een aantal gevallen is het agrarisch gebruik van gronden per definitie tijdelijk. Dit is het geval als gronden mogelijk een andere bestemming krijgen, of het agrarisch gebruik ingezet wordt als tijdelijk beheer voorafgaand aan een herinrichting ten behoeve van een ander natuurdoeltype, bijvoorbeeld natte heide of vennen. Wanneer deze tijdelijkheid maar enkele jaren beslaat zijn deze gronden minder interessant voor biologische boeren die te maken hebben met een omschakelperiode.
- Er is een groot cultuurverschil tussen de TBO's en (biologische) boeren waardoor ze elkaar niet zo snel vinden. Een handeling in het veld die voor een op productie gerichte boer vanzelfsprekend is, kan voor een TBO uit den boze zijn, zoals het al dan niet scheuren van grasland en het tijdstip ervan. Hier heerst veel wederzijds onbegrip. Succesvolle samenwerkingen, zoals bovengenoemden, laten zien dat deze 'kloof' met enige moeite overbrugbaar is. Sleutelbegrip hierbij is het openstaan voor elkaars belangen.

7. Conclusies

- Er liggen veel kansen voor biologische boeren en TBO's om met elkaar samen te werken die leiden tot voordelen voor beide partijen. Dat wil zeggen: voor TBO's een agrarisch terreinbeheer dat beter aansluit op de beheersdoelen (natuur & landschaps-ontwikkeling); voor biologische (en omschakelende) boeren méér grond om te produceren voor de groeiende consumentenvraag naar biologische producten. Daarnaast draagt deze vorm van samenwerking bij aan versterking van elkaars imago.
- Door Brabants Landschap, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten wordt naar schatting in Brabant 10.000 ha voor agrarisch gebruik uitbesteed aan boeren, waarvan minder dan 10% aan biologische boeren. Met een huidig biologisch areaal in Noord-Brabant van circa 5.300 ha, ligt hier een enorm potentieel voor uitbreiding als de TBO's en biologische boeren elkaar beter kunnen vinden.
- De belangrijkste knelpunten voor deze uitbreiding zijn: het beperkt aantal biologische boeren waardoor vraag en aanbod ruimtelijk niet altijd op elkaar aansluit; verschraling als beheersdoel voor TBO's staat haaks op de productiedoelen van (biologische) boeren; het tijdelijk agrarisch karakter van sommige terreinen; en het groot cultuurverschil tussen TBO's en (biologische) boeren. Dit laatste knelpunt blijkt erg belangrijk en is te verhelpen door beide partijen met elkaar in gesprek te brengen. Er zijn verschillende Brabantse voorbeelden waar dit heeft geleid tot een goede langdurige samenwerking. De bovenbeschreven voorbeelden maken dit duidelijk.
- Tot slot blijkt uit deze studie dat het ook voor gangbare boeren interessant is hun samenwerking met TBO's verstevigen. TBO's en boeren kunnen afspraken maken waardoor, ook bij verschraling voorbij het omslagpunt van rendabel agrarisch gebruik, voor beide partijen synergievoordelen zijn (bijvoorbeeld in de vorm van gunstige pacht dan wel beheers overeenkomsten).

8. Aanbevelingen

1. Verdere verkenning c.q. onderzoek naar de wisselwerking van natuurwaarden v.s. opbrengsten. Is er agrarisch beheer mogelijk waardoor de natuurwaarde wel toeneemt, maar de productie niet meteen afneemt? Bestaat er een bemestingsregime dat voor beide partijen aantrekkelijk is? Er lijken mogelijkheden te liggen in een specifiek afgestemde combinatie van verschillende mestsoorten en wisselteelten.
2. Verkenning (pilot) of boeren en beheerders een langdurig contract af zouden kunnen sluiten waarbij toekomstige opbrengstvermindering leidt tot aanpassing pachtprijs of zelfs tot betaling van een beheervergoeding aan de boer. Welke voorwaarden/ontbindende bepalingen spelen hier? Wat is precies de bedrijfszekerheid die de boer nodig heeft om zijn bedrijf te ontwikkelen? Kunnen garantiestellingen een rol spelen?
5. Excursie naar goede voorbeelden van goede samenwerking: Zowel vanuit boeren- als beheerdersoogpunt. Daarmee kan de kloof overbrugd worden tussen beide werelden.
6. Enkele TBO's zien een meerwaarde in de landschappelijke sfeer als biologische boeren bereid zijn granen te telen op hun gronden. Deze beheerders zouden deze gronden actief kunnen aanwijzen en geïnteresseerde boeren uitnodigen om in gesprek te gaan over gebruik van deze gronden. Dit geldt vooral voor biologische boeren die ikv kringloopsluiting zoeken naar biologisch graan als veevoer.
7. Boeren maken veel gebruik van professionele adviseurs (denk aan ZLTO, adviesbureaus en productafnemers) bij het ontwikkelen van hun bedrijfsstrategie. Een studiedag voor deze adviseurs zou kunnen resulteren in creatief gebruik van mogelijkheden met gronden van TBO's in hun adviezen.
8. Ontwikkelen van langdurige bemiddelingsactiviteit, o.a. gericht op het stimuleren en begeleiden van nieuwe samenwerkingsrelaties ('helpen de kloof te overbruggen').
9. Verkennen mogelijkheden voor biologische landbouw onder moeilijke fysieke omstandigheden (bijvoorbeeld natte natuurparels).

Aanbevelingen 2 en 3 kunnen gecombineerd worden.

Met dank aan:

Alle geïnterviewde personen (bijlage II), de leden van de LIB biologische adviescommissie en die van het Brabants natuurterreinbeheerders-overleg voor hun bereidwilligheid hun kennis en ervaring voor deze verkenning beschikbaar te stellen.

André Claassen
Projectleider BMF,
telefoon 013 5809 816 of
mobiel 06 1250 7920
andre.claassen@bmf.antenna.nl

Bijlage I. Overzicht landbouwkundig gebruik van gronden door Staatsbosbeheer (SBB), Natuurmonumenten (NM) en Brabants Landschap (BL) in Noord-Brabant (april 2008.) Onderscheid is gemaakt in akker- en weiland.

Terrein-beheerder en grondgebruik	landbouwkundig gebruik	waarvan door biologische boer	waarvan eigen beheer	opzegging van pacht door gangbare pachters, per jaar	aanwinst per jaar
SBB weide	4000 ha (eenmalige pacht)	< 5 %	0	300-400 ha	100 - 200
SBB akker	< 100 ha (natuurdoeltype akker, vaak in gebruik als weiland)	< 30%	< 10 ha	onbekend	Nihil. Aangekochte maisakkers worden meestal omgezet naar grasland
NM weide	Ca. 3000	onbekend	Ca. 50%	onbekend	onbekend
NM akker	Ca. 700 ha	onbekend	Ca. 250 ha	onbekend	onbekend
BL weide	4000 ha. (uitsluitend inscharing)	< 5%	100% (beheer van terrein in eigen beheer, dieren zijn 'te gast')	< 10%	ongeveer 150 ha.
BL akker	Ongeveer 400 ha.	Ongeveer 10% pacht bij biologische bedrijven, overig eigen beheer op biologische wijze	90%	nvt (10% biologische pacht, 90% eigen beheer)	0-10 ha.

Opmerkingen:

Staatsbosbeheer:

- Veelal eenmalige pacht, looptijd tot 2012-2015.
- Duurzame relatie met pachter staat voorop.
- Door akkerbouw geschikte gronden vaak verpacht als weide.
- Grondbank constructie met PION (Platteland in Ontwikkeling, voorheen milieucoöperatie de Peel) wordt geëvalueerd, afname productie door vershraling vaak struikelblok.
- Meerwaarde biologische landbouw voor al in [1] akkerbouw, [2] combinatie met landschapsbeheer, [3] combi met versterking landschap in aangrenzend gebied of [4] wanneer gebruiksmogelijkheden veranderen door fysieke omstandigheden (natte natuurparels).

- Is bezorgd of er in de toekomst boeren bereid zijn om hun (verschraalde) gronden te pachten.
- Is bereid tot verkenning mogelijkheden voor biologische boeren op hun terrein i.s.m. andere natuurbeheerders.
- Er bestaan wellicht mogelijkheden tot samenwerking in de gemeenten Maurik of Heeze- Leende ('de Kampjes').

Natuurmonumenten:

- Heeft akkers op 'oude buisse heide' verpacht aan biologische boer.
- Beheert zelf akkers op 'Kampina'.
- Op Kampina vind beweiding plaats door biologische boer.
- In het 'Hengstven' vindt tijdelijk beheer plaats door biologische boeren, via groundbank van Stichting Duinboeren.
- In het gebied 'de Hilver komt er in de nabije toekomst 1000 ha erbij (3 TBO's gezamenlijk).
- In het Maasgebied (tussen Ravestein-Raamsdonkveer) komen duizenden ha naar Natuurmonumenten
- Is bezorgd of er in de toekomst boeren bereid zijn om hun (verschraalde) gronden te pachten.
- Is bereid tot samenwerking in pilots.
- Wellicht mogelijkheden in Maasgebied en 'Chaamse beken.

Brabants Landschap:

- Beheert in principe zelf alle gronden, op enkele uitzonderingen na.
- Beweiding gebeurt met inscharing van vee.
- Graanverbouw vindt plaats in eigen beheer.
- Is ervan overtuigd dat beschikbaarheid grond niet het probleem is, er is juist een tekort aan biologische boeren.
- Voor begrazing in 'Keent' kon Brabants Landschap geen boer vinden. Heeft geleid tot beweiding door stichting Taurus (heeft eigen veestapel voor beweiding van natuurgebieden).
- Voor een gebied in 'Gijzenrooij' kon geen boer gevonden worden, nu in eigen beheer.
- ZLTO zou omschakeling naar biologisch als bedrijfsstrategie in hun adviezen nadrukkelijker in beeld kunnen brengen.

Bijlage II. Lijst van geraadpleegde personen.

voornaam	achternaam	organisatie
Jacques	Hendriks	SBB Zuid
Kees	Laarhoven	NM Zuid
Willem	Seine	MF Overijssel
Erik van	Ingen	BL
Marjon	Krol	LIB bij ZLTO
Paul van	Enckevort	Provincie
Emile	Ansems	Stichting Duinboeren
Marco van	Liere	boer
Cees van	Roessel	Boer
Ad	Woestenberg	Gemeente Tilburg
Gerard	Traa	Brabants Landschap
Judith van den	Berg	MF Drenthe
Sandra	Verheijden	Brabant Water
Marty van	Bommel	Brabant Water
Menno	Hüge	NM Overijssel
Bart	Cobben	MF Limburg
Roy	Fleury	SBB Meierij
Jan van de	Zwaan	Pion de Peel
Arjan van der	Zee	SBB district Peel en Kempen
Joop	Renssen	Stimuland
Kees	Akkermans	NM west Brabant
Fons van	Katwijk	BAJK
Fons	Mandigers	NM (maasgebied)
Sjors	Willems	Stichting Biologica
Rene de	Bont	BPG

Afkortingen:

- SBB: Staatsbosbeheer
- MF: Milieufederatie
- NM: NatuurMonumenten
- BAJK: Brabants Agrarisch Jongeren Contact